מא א וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר: ב וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה

א וַהֲוָה מִסוֹף תַּרְתֵּין שְׁנִין וּפַרְעֹה חָלֵם וְהָא קָאֵם עַל נַהֲרָא: ב וְהָא מִן נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן שַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָן בְּשַׂר וְרָעְיָן בְּאַחֲוָה:

תולדות ובית אהרן והוספות

[א] נזיר ה., ב"ר פפ"ט ג ספ"ע, שמ"ר פ"ו, קה"ר פ"ה, תנחומא ישן ויצא, סו"ט פק"ה, זהר ח"א קנג.: קלד.. [ב] ב"ר ספ"ט ד, זהר ח"א קלד.

רש"י

(א) ויהי מקץ. כתרגומו מסוף, וכל לשון קץ א סוף הוא: על היאור. כל שאר נהרות אינם קרויים יאורים ב חוץ מנילוס, מפני שכל הארץ עשויה יאורים יאורים בידי אדם ג ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם, לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר (כשאר ארצות): (ב) יפות מראה. סימן הוא לימי שובע ד שהבריות

שפתי חכמים

א הצעת רש"י כך הוא, פשוט דלשון קץ כתרגומו מסוף הוא. אבל קשה ימים דכתיב בקרא למה לי, בשלמא אי לשון מקץ לאו לשון סוף הוא אלא לשון מקצת כמו מקצה אחיו (להלן מז ב) משום הכי צריך הקרא למנקט ימים לומר שתי שנים שלימות היו מיום ליום, ולא מקצת שתי שנים. אבל כיון דמקץ לשון סוף הוא א"כ ימים דכתיב בקרא למה לי, ומתרץ דאי לא כתיב ימים הוי אמינא מקץ לשון מקצת הוא, והוי אמינא דכל לשון קץ נמי לשון מקצת הוא, אלא היכא שהוא מוכח מן המקרא שהוא לשון סוף. להכי כתב הקרא הכא ימים ללמד שהוא לשון סוף ולא מקצת, ומעתה כל לשון קץ סוף הוא, וזהו שנקט רש"י וכן כל לשון קץ סוף הוא, כלומר כיון דמוכח הכא דמקץ לשון סוף אנו למדין מהכא דכל לשון קץ סוף הוא, דקץ קץ לגזירה שוה ודו"ק. נ"ל. ודלא כר"א מזרחי שכתב דמשום הכי נקט כל לשון קץ סוף, מה שאין כן מלת קצה שפעמים מתפרש סוף כמו מקצה שלש שנים (דברים יד כח), ופעם קצה כמו כרוב אחד מקצה (שמות כה יט), ופעם קצת כמו ומקצה אחיו (להלן מז ב). ואף שנכתב כמה פעמים קודם זה בכמה מקומות, אין זה קושיא כי כמוהו רבים עכ"ל. וליכא לאקשויי מקרא דמקץ שבע שנים תעשה שמטה (דברים טו א) שפירושו מתחילת השנה השביעית כדכתיב (שמות כג יא) והשביעית תשמטנה, דקרא מקץ שבע שנים תעשה שמטה בהשמטת כספים מיירי, והשמטת כספים אינה משמטת אלא בסופה. (ר"א מזרחי). וק"ל: ב דקשה לרש"י למה כתיב על היאור בה"א הידיעה, אלא ודאי הכי פירושו היאור הידוע הנזכר לעיל, וקאי על הארבעה נהרות שכתובים בפרשת בראשית (לעיל ב יא), וא"כ למה לא כתיב בכאן נהר כמו שכתוב שם, אלא ודאי אי הוה כתיב נהר לא הייתי יודע על איזה נהר קאי שארבעה נהרות כתובים שם, לכך כתיב היאור, כלומר הנהר שעשוי יאורים והוא נילוס ונילוס היינו פישון הנזכר בפרשת בראשית וכדפירש רש"י שם, וכל שאר נהרות דנקט רש"י קאי אשאר שלשה נהרות הכתובים שם: ג דקשה לרש"י כיון דקאי אנהר מארבעה נהרות הנזכרים בבראשית למה לא הזכיר אותו בשמו המיוחד, אלא לפי שעשוי יאורים יאורים ע"י בני אדם לכן קראו בשם יאור, וכל שאר נהרות אינם עשוים כן: ד דקשה לרש"י למה לא פתר יוסף את זה למה היו הפרות יפות מראה, שפתר רק בריאות בשר ולא טוב המראה ורע

אבן עזרא

א ויהי מקץ. לא פירש הכתוב תחילת זה החשבון, וכן ויהי מקץ ארבעים שנה (ש"ב טו ז), וכן ובעוד ששים וחמש שנה (ישעיה ז ח), וכן ויהי בשלשים שנה (יחזקאל א א). ויתכן להיות שזה החשבון ליציאת שר המשקים מבית הסהר, או לשבת יוסף שם. וטעם ימים כבר בארתיו (לעיל כז מד): ופרעה חלם. היה חולם א], וכן ורבקה שומעת (לעיל כז ה):

אבי עזר

א) ופרעה חולם, היה חולם. תמלא פירושו בפרשת וירא בפסוק והנה איל אחר נאחז (לעיל כב יג):

בעל הטורים

א ויהי מקץ. נאמר כאן מקץ ונאמר באברהם מקץ עשר שנים (לעיל טז ג). מה להלן עשר שנים אף כאן לסוף עשר שנים. ופירוש ויהי מקץ דהיינו לסוף עשר שנים ועוד שנתים (תנ"י מקץ א): ויהי מקץ שנתים ימים. בגימטריא בקץ עשר שנים: ב שבע פרות. על שם עגלה יפיפיה מצרים (ירמיה מו כ). ולמה שבע, על שם מצרים לודים להבים נפתוחים פתרוסים כסלוחים כפתורים (לעיל י יג יד) שהם שבעה. וז' עממים מארץ כנען יתפרנסו ממצרים:

ספורנו

א ויהי מקץ. ופרעה חולם. בהיותו חולם הכלי עניני רעיוניו, חלם גם כן שהיה עומד על שפת היאור, כאמרם ז"ל (ברכות נה:) כשם שאי אפשר לבר בלא תבן, כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים:

רשב"ם

א ויהי מקץ שנתים ימים. שתי שנים שלימות כדכתיב (ויקרא כה כט) ימים תהיה גאולתו, ואם לא יגאל עד מלאות לו שנה תמימה (שם שם ל). וכן ימים או עשור (לעיל כד נה). וכן למועדה מימים ימימה (שמות יג י), בפסח מדבר שהוא משנה לשנה שלימה. אבל מקץ שנתים בלא ימים, היה משמע מקץ שנה ויום, כדכתיב (ויקרא יב ו) בן שנתו, בתוך השנה קורא בן שנתו: ב והנה מן היאר עולות. דרך ארץ לשתות הבהמות מיהר, וחוזרות ועולות ורועות באחו:

רמב"ן

(א) על היאור. כל שאר נהרות אינם קרוים יאורים חוץ מנילוס, מפני שכל הארץ עשויה יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם, לשון רש"י. אבל אונקלוס תרגם יאור "נהרא", רק תרגם על יאוריהם (שמות ז יט) על "אריתיהון", כי הוצרך שם להבדיל ביניהם מפני שהזכיר על נהרותם ועל יאוריהם. והנה כלם יקראו לדעתו יאורים, הגדולים נקראים נהרות ויאורים, ואלו העשויים חפירות ארוכות בידי אדם גם הם יקראו יאורים:

ומצינו כי חדקל נקרא יאור, כמו שכתוב (דניאל י ד) ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל והנה איש אחד לבוש הבדים, וכתיב (שם יב ה) והנה שנים אחרים עומדים אחד הנה לשפת היאור ואחד הנה לשפת היאור,

א ויהי וַהֲוָה מִסוֹף תַּרְתֵּין שְׁנִין עָאל דּוּכְרָנָא דְּיוֹסֵף קֳדָם מֵימְרָא דַּיְיָ וּפַרְעֹה הֲוָה חָלִים וְהָא קָאִי עַל נַהֲרָא: ב וְהָא מִן נַהֲרָא סַלְקָן שְׁבַע תּוֹרָתֵי שַׁפִּירָן לְמִיחְמֵי וּפַטִּימָן בִּשְׂרָא וְרַעֲיָין בְּגוֹי גוֹמַיָּא א]:

פירוש יונתן א] ורעיין בגו גומיא. פירוש שהיו רועים במקום קנה וסוף, כי כן תרגום יונתן של קנה וסוף (שמות ב ג) גמי. ויותר היה נכון להיות כמו אגמייא:

תרגום ירושלמי

ב וַהֲוָאָה רַעֲיָן בְּגוֹ גוֹמַיָּא:

רמב"ן

ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור:

ולדעתי כדברי אונקלוס כן הוא, כי יאור ונהר לשון אחד, ושניהם לשון אורה. וכן הגשם נקרא אור, שנאמר (איוב לו ל) הן פרש עליו אורו, יפיץ ענן אורו (שם לז יא), וכמו שאמר רבי יוחנן (ב"ר כו ז) כל אורה האמורה באליהוא בירידת גשמים הכתוב מדבר. ואולי בעבור שהגשמים בסבת המאורות, והנהרות יעשו מהם יתיחסו אל האבות:

(ב) והנה מן היאור עולות. בעבור כי ארץ מצרים תשתה מן היאור, וממנו בא להם השובע והרעב, ראה אותן עולות מן היאור. והפרות סימן לחרישה, והשבלים סימן לקציר, כמו שאמר (להלן מה ו) אשר אין חריש וקציר. ראה כי היאור לא עלה רק מעט ואין חריש, ואשר יזרעו מעט במקומות הלחים יבא קדים רוח ה' וישרוף אותם, כאשר ראה אותם שדופות קדים:

והנראה ממשמע הכתובים כי היה השובע בארץ מצרים לבדה, כאשר נאמר (להלן פסוק כט) שבע גדול בכל ארץ מצרים, וכן (להלן פסוק מח) אשר היו בארץ מצרים. אבל הרעב היה בכל הארצות (להלן מב נד), וכן פתר יוסף וקמו שבע שני רעב, ולא הזכיר בארץ מצרים, ועל כן לא יכלו בשאר הארצות לקבוץ אוכל, ואפילו אם שמעו הענין כי היה מפורסם מאד. ואולי היה בחלום רמז מזה במה שהזכיר ותרענה באחו, כי שם היה מרעיהן ומעמדן, אבל הרעות אחרי אכלן את הטובות תתהלכנה בארץ ולא ידע פרעה עד אנה הלכו:

אור החיים

א ויהי מקץ. טעם אומרו לשון קץ (עיין מגילה י:). כי עתה יתחיל לסובב סיבת גלות מצרים. והגם שהגלות כבר נגזרה גזירתו משנים קדמוניות, הלא אמרו רבותינו כי לא נגזר שיהיה במצרים א] שהוא כור הברזל ב], וכמו שכתבו התוספות במסכת שבת (י:), וכמו שכתב הראב"ד ג] כי המצרים הוסיפו לצער יותר ממה שאמר הכתוב ועבדום וענו וגו' (לעיל טו יג):

עוד אמר לשון קץ לצד בשורת רעב כי הקב"ה כביכול לו צר בצרת עולמו, וצא ולמד ממה שדרשו ז"ל (מגילה י:) בפסוק ולא קרב זה אל זה וגו' (שמות יד כ) ד]:

עוד ירמוז לצערו של אותו צדיק שנתעכב עד שהשלמו שתי שנים אחר חלומו של שר המשקים כי אז היה לו לצאת, כאומרם ז"ל (ב"ר פט ג) וזה לעונש בשביל שאמר כי אם זכרתני והזכרתני נתוספו שתי שנים. הרי שהוסיפו לו שתי שנים בצער, ותמצא שאמרו ז"ל (שם שם א) ויהי מקץ קץ שם לחושך (איוב כח ג). ולפי זה יכוין על זה הדרך ויהי מסיבת קץ שהוא יצר הרע, שנקרא קץ כל בשר, והוא סיבה לצערו של צדיק שנתים ימים. ובזה הרווחנו גם כן תחילת זה החשבון של שנתים שהוא לחלומו של שר המשקים, שהיה זמן זכירת יוסף לטובה. וטעם שתי שנים, בשביל שאמר זכרתני והזכרתני, כנגד כל זכירה מנע ה' זכרונו בראש השנה שהוא זמן הזכרון:

עוד ירמוז באומרו מקץ שנתים, לומר שהיה מזמן עצמו שחלמו שר המשקים ושר האופים, שהוא זמן שהחלום יגיד דבר צודק ולא ידבר שוא ה]:

ופרעה חולם. הנה לצד שהיא תחילת ההודעה היה צריך לומר חלם פרעה, או ויחלום פרעה. אכן הכתוב מוסב אל ענין ראשון שסיפר בפרשה שקדמה חלומו של שר המשקים, לענינו הוסיף לומר ופרעה גם כן חולם. והכוונה בזה כי אם שר המשקים לא רצה לזוכרו על ידי חלומו, עשה ה' שגם פרעה יחלום ובזה נתחייב בעל כורחו לזוכרו. ושיעור הכתוב הוא על זה הדרך ולא זכר שר המשקים ויהי מקץ וגו' ופרעה גם הוא חולם וגו' וידבר שר המשקים בעל כורחו לאמר וגו' ושם אתנו וגו' ויפתר לנו וגו':

עוד אפשר שיכוין לומר כי שנתים ימים ופרעה חולם בתמידות חלום זה, אלא שלא היה יודע ו] שחלם, ולסוף שנתים חלם ולא שכח:

עוד ירצה באומרו ופרעה חולם, לומר שגם פרעה עצמו הרגיש בחלומו כי היה חולם חלום, לצד ראותו דברים מופלאים כאשר אמר הרגיש כי אין זה מהדברים ההווים בעולם "ואין זה אלא חלום". וכוונת הכתוב בהודעה זו היא להגיד סימני החלום אשר יצדק, והוא כאשר ירגיש האדם בחלום כי הוא שלם בדעתו להבחין דבר עד שיסכיל לדעת דברים שלא יתכן היות בהקיץ וירגיש כי הוא חולם, זה יגיד כי אין חלומו בבלבול הדעת וערבוב השכל ורוחות יתעללו בו, אלא מודיעים אותו עליונים למעלה עתידות:

ב מן היאור עולות וגו'. היה לו לומר עולות שבע פרות מן היאור, כי מן הראוי יזכיר העולה ואחר כך מקום עולה משם. ואולי שיכוין לומר כי כל הוייתן היתה מן היאור. ולזה הקדים המהווה ואחר כך המתהווה ממנו, ולזה אם היה אומר והנה שבע פרות עולות מן היאור יהיה הנשמע כי הפרות עברו דרך היאור ועלו ממנו ולא מהיאור נתנצאו, לזה אמר מן היאור עולות שבע פרות לומר שממנו נתנצאו, ומזה הרגיש גם כן כי הוא חולם חלום וכמו שפירשתי בפסוק ופרעה חולם. וטעם שהראוהו מראה זה, להגיד כי